

## मन्ना डे - भाग २



कित्येक प्रकारची गाणी मन्ना डे यांनी म्हटली आणि प्रत्येक गाण्यासाठी त्यांनी तन आणि मन लावून काम केले. काही जाणकार संगीत प्रेमींच्या दृष्टीने ते आजवर झालेल्या पार्श्वगायकांमध्ये अक्वल दर्जाचे होते. याचे प्रमुख कारण म्हणजे त्या वेळच्या तीन बड्या नायकांसाठी (दिलीप कुमार, देव आनंद, राज कपूर) त्यांच्या आवाजाची खास निवड झाली नव्हती तर मेहमूदसारख्या दुय्यम कलाकारासाठी ते गायचे. परंतु त्यामुळे त्यांच्या आवाजाची खरी वाखाणणी मात्र झालीच नाही आणि त्यांना अशा प्रकारे किंमत चुकवावी लागली. गाणे नायकाच्या तोंडी असले की ती प्रतिमा आपल्या डोळ्यासमोरून जात नाही आणि ते गाणे खूप काळ मनात रेंगाळत राहते. गाण्याचे दृक् माध्यमातील स्वरूप गाणे यशस्वी होण्यासाठी फारच महत्त्वाचे असते. बऱ्याच लोकांच्या मते, ज्या अर्थी मन्ना डे यांचा आवाज दुय्यम/सहाय्यक अभिनेत्यांसाठी वापरण्यात येत होता त्या अर्थी त्यांच्या आवाजाची पतही तशीच असावी. हा निष्कर्ष खरोखरीच दुर्दैवी होता. परंतु वस्तुस्थिती कुणाच्याही हातात नसते हेच खरे !

मन्ना डे यांनी बंगालीतही शेकडो गाणी म्हटली. त्यासाठी हेमंत कुमारांसारखे त्यांनाही वारंवार कलकत्याला जावे लागे. परंतु हेमंत कुमारांसारखी त्यांनी एका दिवसात बरीच गाणी कोंबली नाहीतम पण तरीही त्यांच्या गाण्याचे बरेच रसिक तेथेही होते.

मन्ना यांनी कितीतरी अविस्मरणीय अशी चित्रपट बाह्य गजल आणि गीते गायली आहेत. 'पल भर की पहचान आप से', 'मेरी भी एक मुमताज थी', 'जाने कहा खो गई बिंदिया' यासारखी गीते मनात सहज रेंगाळतात. १९७० नंतरच्या काळातही गाण्याच्या काही काही गायकांमध्ये मन्ना डे यांचे नाव आहे. जसे की 'तुम बिन जीवन कैसा जीवन' ('बावर्ची') हे मदन मोहन यांचे गीत, आर. डी. बर्मन यांचे 'ये दोस्ती' ('शोले'), 'फिर कही कोई फूल खिला' ('अनुभव') आणि 'अभी तो हाथ मे जाम है' ('सीता और गीता') इ. गाणी.

संपूर्ण चित्रपट कारकिर्दीत आणि त्यानंतरही मन्ना डे म्हणजे नम्रतेचे प्रतीकच होते. अगदी अलिकडेच दिग्गज अनिल विश्वास यांच्या सन्मानाप्रीत्यर्थ मुंबईत एक कार्यक्रम आयोजिला होता. तेव्हा मन्ना यांनी अनिल विश्वास यांची काही गाणी म्हटली. प्रेक्षकांनी टाळ्यांचा कडकडाट केला तेव्हा मन्ना प्रेक्षकांना वारंवार म्हणत होते की मला माहीत आहे ह्या टाळ्या माझ्यासाठी नसून अनिल विश्वास यांच्यावरील प्रेमासाठी आहेत. मीही त्यांना वडील भावाच्या जागी मानतो. केवळ अनिलदांसाठीच नव्हे, तर नौशाद, मदन मोहन, शंकर जयकिशन, सलील चौधरी, जयदेव, एस्. डी. बर्मन, रवि, इ. आणि अर्थातच बरोबरीच्या इतर गायकांबद्दलही त्यांनी वेळोवेळी आदर व्यक्त केला आहे. अंगी श्रेष्ठत्व असलेल्या माणसाकडे नम्रता क्वचितच आढळते. परंतु मन्ना डे यांच्याकडे ती दोन्हीही विपुल प्रमाणात होती. त्यांच्या अंगी अक्वल गुणवत्ता आणि शुध्द चारित्र्य यांचा सुरेख मिलाप पहायला मिळतो.

या देवमाणसाला क्रिकेट आणि फुटबॉल पहाण्याचे, सुग्रास भोजनाचे आणि कानावर पडणाऱ्या उत्तम गाण्याचा आस्वाद घेण्याचे वेड होते. अशा य उल्लेखनीय व्यक्तीमत्त्वापुढे निर्भळ आदराने नतमस्तक व्हावेसे वाटेल.

काही चरित्रसंदर्भ:

१. जन्म - १ मे १९२०

२. विवाह - वयाच्या चौथ्या वर्षापासून मुंबईत राहणाऱ्या सुलोचना नावाच्या केरळी मुलीशी त्यांचा विवाह झाला. वर्गात ती सदैव अक्वल क्रमांकाने उत्तीर्ण होत असे. बॉम्बे युनिव्हर्सिटीमधून तिने इंग्लिश विषयात एम्.ए. केले आणि तिथेच ती अध्यापन करित होती.

३. मुले - दोन कन्या. दोघीही चांगल्या गायिका होत्या, पण त्यांनी त्याचे व्यवसायात रुपांतर केले नाही. मोठी शुरुमा. तिने कम्प्युटर्स मध्ये एम्.एस्. केले आणि ती कॅलिफोर्नियात राहते. धाकटी शुमिता बंगलोरमध्ये स्थायिक झाली.

जुहूमध्ये सर्वसाधारणपणे शांत अशा बाजूला मन्ना डे यांचा, त्यांना शोभेलसा साधासुधा बंगला आहे. तुम्ही बटण दाबताच सेकंदाच्या आतच कुत्र्याचा भीतीदायक आवाज ऐकू येईल आणि दरवाज्यात तो येईलच. सुदैवाने मन्नासाबही तेवढ्यात हजर होतील आणि कुत्र्याला समजावून तुम्हाला बंगल्यात घेतील. आम्ही मुलाखतीसाठी बसणार ती बैठकीची खोली थोडीशी अस्ताव्यस्त अशीच वाटली. कोपऱ्यातील मेजावर रविन्द्रनाथ टागोर यांचे चित्र आहे, तर समोरील भिंतीवर त्यांचे काका दिग्गज के. सी. डे यांचे थोड्या उंचावर फ्रेममधील छायाचित्र आहे. एक सोफासेटही आहे. परंतु खोलीचा बराचसा भाग भारतीय बैठकीसारखा असून जमिनीवर संपूर्ण कार्पेट अंथरलेले आहे. ह्या कार्पेटवर, धुळीपासून संरक्षण होण्यासाठी खोळ घातलेली एक बाजापेटी आणि दोन तानपुरे आहेत. एका बाजूला ओढ-खण असलेले कपाट आहे.

त्यामध्ये असंख्य स्पूल टेप्स आणि ध्वनिमुद्रिकांचा खजिना आहे आणि समोरील बाजूला हलवता येण्याजोगा सुटसुटीत स्टिरिओ आहे. खूपच जुना असला तरी अजूनही चालू स्थितीत आहे. ही खोलीच या कलावंताबद्दल सर्व काही सांगून जाते. साधेपणा, चारित्र्य, मूल्ये, बंगाली संगीत, अगदी सर्व काही. परंतु याहीपेक्षा या कलावंताकडे असणारी आणखी एक गोष्ट व्यक्त होत नाही आणि ती म्हणजे विनम्रता ! ते सर्वश्रेष्ठ गायक तर होतेच, पण माणूस म्हणूनही असामान्यच होते असा निष्कर्ष, पाच तासांच्या सलग मुलाखतीनंतर सहज काढता येईल.

(क्रमशः)

## - माणेक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून)

**NOTE:**Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least.

'Yesterday's Melodies Today's Memories' is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand's second book was Musical Moments From Hindi Films, celebrating 75 years of sound (and music) in Hindi Films. The author has also recently written another music book called Romancing The Song, which traces the history and changing face of lyrics in Hindi Cinema, right from 1931 till now.

To buy the books, or otherwise write to the author, his email address is

[manekpremchand@gmail.com](mailto:manekpremchand@gmail.com)